

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

41.

RÉVLEÁNYVÁR

a zempléni oldalon úgy hasal rá a Tiszára, szinte maga alól eresztgeti át Szabolcsba a kompjárást. Örök idők óta ezen révésztették át a hadakat, a sóval rakott szekereket, a gyalogot, a lóban hajtott jószágot.

Hány ezer éves találmány a rév, a vízen átkelő hely, azt hirtelen hamarjában nehéz lenne kiköthögni hazugság nélkül. Annyi bizonyos, hogy a nagyon barbáros világban is alkalmas hely lehetett az átkelésre. Mert itt a Tisza mély, de nem mocsaras. A messziről hozzápántlikázó utakon fontos területek között biztosította az elérhető összeköttetést.

Felső-Magyarországról a Tisza-könyökbe igyekvő egyenes vonalon vezet oda-vissza.

A rév sokszor hadiútnak minősült. Védelmezték békében és háborúban. Őrizték is buzgón. Valamikor a bolgárok idejében emelhetek ide kalappal, süveggel, fűzkosárral hordott magaslatot, 15—20 méternyire a víz fölé emelkedőt, amelyről messzi ellátni, s amely uralta a tájat, őrségével, fegyveres erejével.

A hordott magaslatot fatörzsekből rótt védőművé tették, betetejézték, télen-nyáron lakták. Az erősség várrá rukkolt élő. Úgy is nevezték a honalapító I. István idejében mindjárt, Tiszavár.

Hanem, ahogy tudjuk, ez a tájék a Zagyvától föl a borsodi hegyek lábáig a kabarok országa volt, a honfoglalók egyik törzséé, ami három nagy nemzetségből állt. Ott voltak az Abák, az Őrsök, a Borsok.

Aba Sámuel fogta marékra a kantárukat. Mert ezek is szilaj egy népnek számítottak. István, aki keresztényi szelidségűre sietett varázsolni a kalandozásokra kapott magyarokat, nehezen bírt a kabarokkal. Nem csak a pallosát villogtatta előttük, de a máglyák tüztét sem sajnálta tőlük.

Aba Sámuel sátoraként vonta hatalmi körébe, hogy szem előtt tartsa. Sarolta asszony nehéz sorsot vállalt. A sánta Aba Sámuel nem szerette. Az asszony hidegségéből Aba hűtlensége következett. Úgy vett magának elégtételt, hogy a Tiszavárat berendezte találkahelynek.

A várban állandóan lányok vártak rá, ahol elmulatozott, ha az István melletti háborúságokból szabadságot vehetett magának. Vigasztalódott. Ettől lett Lányvár. Később, megkülönböztetésül, Révleányvár.

Más, mesélőkedvűek szerint a tatárjárás idején vált leányvárrá, amikor a tájék asszonynepeit a rohanva rabló, gyűjtogató, dűtő-borító tatárok elől idemenekítették.

A várdomb máig itt kucorog a parton. Utoljára egy jámbor adóhivatalnok házáat, szőlejét cipelte. Most üres, árva az épület, félkopár a domb. Senki földje.

A mai faluból két úton fogynak el az emberek. Meghalnak, fiatalok nem lépnek a helyükre. A lélekszám csökken.

Agárd alá van parancsolva. Innen tíz deka húsért át kell menni a másik falu valamelyikébe!

A régmúltat és a legmaibb má t Iski Dániel nyugalmazott tsz-tag és községi tanácselnök boglyázza elem. A régről mondottak révén kérdezem.

— Iski! Nem valami gyakori név. Kabafivadéknak gondolja magát?

— Á, tatár vagyok! Valamelyik ősem valahogy itt ragadt. Szép asszony szeme fogta-e vagy valami sebesülés? A kán parancsára nem ment haza? Az én feljebbi rokonságom a muhi csata utántól él itt. Tatár név, de ne üssön érte fejbe, hogy feldúlták egykoriam a drága magyar hazát. Higgye el, nem tehetek róla! Bocsanatot kérek minden magyartól, az őseim nevében. Szégyellem magam miattuk. Magyar vagyok! Itt élek a tatárjárás óta. Elfogadnak. Arra öreg vagyok, hogy valami dicsőségért hazudozzak. Van egy barátom, Szilágyi Sándor. Múltakatos, bádogos és rézműves. Csak úgy mellékesen zsidó. Barátom a tatárjárás óta. Szeretném, ha megismerné. Sorsa érdekesebb az enyémnél.

— Ismerjük meg. De ilyen későn? Az esti nyolc órát régen elharangozták. Hogy verjük rájuk az ajtót?

Az öreg Iski erősködik, hogy ő éjszaka évadján is odamehet, úgy fogadják, akár fényes délben.

Ikrás kácsaszírba mártogatott hajában krumplit vacsorázik a család. Jöttünkre fölállnak. A kisgyerekek is. Egy fiúcska, egy kislányka meg egy serkenő bajszú fiatalember. A házigazda, a dörmögő hangú Szilágyi Sándor, felgyúrt ingujjú karját nyújtja kezelésül, rám ne ragadjon a kácsaszír.

— Leülni, de az asztalhoz! Szívesen kínálok a vendégeket. Nem muszáj elenni előlünk a krumplit! — aranyoskodik a rézműves.

— Ugyan, Sándor, hát hogy mondhat sz ilyen a vendégeknek! Úgy kínálod őket, hogy kifordulnak a házadból — tiltakozik Szilágyiné.

— Értik azok a szót! Tölts, asszonyka! Sört-e, bort-e, pálinkát-e?

Ugyan nem kocsma a házam, magam sem nagyon élek effélékkel, de jobb vendégeimnek mindig kéznél van egy kis innivaló.

Mi járatban erre?

— A Tiszát centizzük, s a mellette élőket.

— Közéjük tartozom?

— Másképp nem találkoznánk.

— Adjam elő az életemet?

— Ha lenne olyan kedves.

1912. január 8-án születtem. Akkor apám mint gazdatiszt Balmazújvároson szolgált. Nem sokáig élveztük a jót, mert jött a 14-es háború. Nagy bajunk volt abban az időben a faji megkülönböztetés. Én voltam a bűdös zsidó.

Mikor jó apám leszerelt a katonaságtól, Hajdútetétlenül laktunk. A Zichy gróf birtokán, majd később, a háború után fölparcellázták ezeket a földeket. Bekerültünk Kisvárdára.

Apám azt mondta, tanulj fiam ipart. Szigorú ember volt, művelt, vallásilag, zeneileg.

Kisvárdán Schwarz Árminnál tanultam. Bádogos lettem, felszabadultam. Dolgoztam díszmülakatosnál, majd megtanultam a palafedést. Így aztán vizsgázott díszmülakatos, bádogos és palafedő vagyok. De ahogy a palafedést kitanultam, jött a háború, az állandó behívás. Először egy évet húztam le Nyíregyházán, a Damjanich-laktanyában. 1936-ban megnősültem, született egy fiam és egy lányom.

Megboldogult jó apám is ebben a faluban született, de nem illetékeltette magát. Egyszer szól nekem a főjegyző, hogy mutassam az illetőségi bizonyítványomat. Mondom, kérem, jó apámnak itt van az anyakönyvi kivonata, csak ő nem falusította magát.

— Hát ez nem igaz — mondja. Ekkor már kezdődött a szurkapiszka. Ez 1937-ben volt. Hadiállapot lépett fel közöttünk. Ha itthon voltam két-három hétig, akkor már jött a behívó. Utoljára annyira ment, hogy ha nagy ritkán szabadságra jöttem, már a saját gyerekeim sem ismertek rám, szaladtak előlem. Egyik bevonulás a másikat érte. 1942-ben kivittek a frontra.

1936-tól saját üzlettel rendelkeztem itt, Leányváron. Volt olyan nyomorúság, az egész

község annyi cukrot nem fogyasztott el egy év alatt, mint ma egy család. A falu leggazdagabb embere a bíró volt. Ha egy vasárnapra vittek egy negyed kiló cukrot, az már nagy vásárlásnak számított. Hoztak tíz cső tengerit, de azt kilóra nem adták, hanem fillérért darabját. A tíz cső tengeriért adtam borsot, paprikát, egy szem cserebogár csokoládét, meg két fillérért krémet a nagylánynak.

Kilencven fillér volt egy kiló zsír, nagyobb vendégeskedéshez tíz dekát vettek.

Vidám ember voltam én mindig. Szeretett a fiatalság, úgy kellett őket kizavarni záraskor. Pedig egy kis kóceráj volt az egész üzlet, de szerettek ott, minden ment, tréfák, mesék.

Egyszer bejöttek Majláth gróftól hozzám vásárolni. Azt mondja erre nekem az egyik illető, hát, tetszik tudni, nagy szerencse, hogy a méltóságos gróf úrtól ide jönnek. Mondom erre: ide hallgasson, drága barátom, jegyezze meg magának, nekem a gróf úr pénze pont olyan, mint az Ilku Ferié! Többet se jöttek. Abban a pillanatban besúgtak.

A szabadszájúságomat megboldogult apámtól örökölhettem.

Egy alkalommal a gróf úr üzent jó apámnak, hogy két kocsi, ló kell neki. Gyönyörű két nóniusszal beállított apám, de az intéző fitymálta a lovakat. Felült az öregem, otthagyta őket. Kiér a révre, azt mondja a révész, hogy fizessen. Megboldogult jó apám drasztikusan fejezte ki magát: szarok én a grófnak révpénzt fizetni, idebolondított ezzel a gyönyörű két lóval, és még ő húzogatja a pofáját. Hajts! A komp a grófé volt.

37—38-ban megindult a kálvária. Itt voltam Kiskanyáron munkaszolgálatos. Utat csináltunk. Egy szőlőhegyben laktunk. Emlékszem, egyszer ülünk a barakk szélén, jön az egyik fiú a hírrel, nem tudom hol hallhatta: — Képzeljétek, Németország háborúba keveredik Oroszországgal!

Idehaza elterjedt a hír, hogy női ruhában átszöktem az oroszokhoz. De hazajöttem. Állandó bevonulás Nyíregyházára, a 27-es vadászokhoz. Innen elvezényeltek Kassára, a kuruc laktanyába, ahonnan a frontra vittek bennünket. Mindenkinek eljött a felesége, de nem engedték a közelünkbe őket. Civilben voltunk, mentünk kifelé a frontra. A 108/21-es század kétszer százharminc emberből állt. A szélrózsa minden irányából jöttünk. Szabolcs megyéből sok ismerős.

Szegény megboldogult feleségem azt mondja nekem: édes fiam, vidd magaddal a fekete köves arany pecsétgyűrűt, hátha adnak érte egy darab kenyeret, amivel az életedet mented meg. Nem hordtam. Egyszer motozás. Nyakamban egy kis tarisznnyában a gyűrűm. Megvan még a mai napig is a nagy fekete kő meg egy darab arany belőle. Rögtön elvették. Visszamegyek és mondom Rác századosnak: alázatosan kérem, egy kérésem van, ezt a gyűrűt megboldogult apámtól kaptam emlékebe. Szíveskedjen visszaadni nekem. Visszaadta. Attól a perctől kezdve mindig jobbra-balra tologáltam magamon, hogy valahogy megmaradjon.

Egy éjszaka borzasztó reumatikus fájdalmaim kerekedtek. Kinomban vizes ruhát raktam a lábamra, de még rosszabb lett. Másnap reggel jön az orvos. Mondom neki, hogy megbolondulok.

— Mit csináltál? — kérdi.

— Vizes borogatást raktam rá.

— Hú, ezt elszúrtad! Ma itthon maradsz, gyengélkedőn.

Kivonult a század, erdőt irtottak Dimitrijevi környékén, mert már akkor minket elhoztak Kijevből. Én maradtam. Sétálgatok, itt is találok egy üres rézhüvelyt, ott is találok egy másikat, hát mondom, egye meg a fene, ebből valamit lehet csinálni. Ágaskodott bennem az iparos.

Nem messze tőlünk volt egy hatalmas nagy lebombázott épület. Abban rengeteg szeres szám. Később tudtam meg, hogy az volt az egész körzet ellátóraktára. Az oroszoké. Milyen az az ember, akinek van szakmája? Szereti a szerszámokat. Gyönyörű hidegvágó, szép kalapács, összeszedtem egész öllel. Eldöntöttem, csinálók egy szép virágtartót. Elkezdtem egy nagyobb kaliberű hüvelyre rajzolni.

Eljön az ebédidő, a fiúk bevonulnak, egyszer megáll valaki a hátam mögött.

— Mit csinál maga? — kérdi.

Ránézek, a századparancsnokom, Sasi Lajos volt. Civilben banktisztviselő Kassán. Azt mondja nekem: mondja már meg, őszintén, tudna maga valami mást is produkálni?

— Főhadnagy úr, alázatosan jelentem, ha nekem megadnák mindazt, amire szükségem van, én csinállok olyan dolgokat, hogy a hadosztályon levő uraknak fönnakad a szemük.

— Nem viccel? — kérdi.

— Nem. Kezdjük tintatartóval, mehetünk, ameddig óhajtják az urak.

— Na, sorolja el nekem, mire van szüksége!

— Főhadnagy úr, alázatosan jelentem, nekem először is abszolút függetlenségre.

— Meg van adva.

— Szükségem van egy üzemplakatosra, egy előrajzolóra, rézlemezekre, szerszámokra.

— Minden a rendelkezésére áll. A mai naptól független, azt csinálja, amit én mondok.

Szedje ki az embereket!

Volt velünk egy Pécsre való filozófiatanár, aki a munkácsi zsidó gimnáziumban tanított. Gyönyörűen rajzolt. Magamhoz vettem egy szeggyári üzemplakatos, aki ismerte az anyagokat, nekem nagyon szép, precíz műszereket csinált. Nem tellett bele két hét, az első virágvázamat kibocsátottam. Bámulták. Ettől kezdve engem meg a társaimat az egészségügytől kosztoltak. A gyomrom fájt, állandóan ülve dolgoztam.

Egyszer felhívat a hadosztályparancsnok, mondja nekem, itt van a hősök temetője, csinálni kellene egy ötvencentis Jézust.

— Semmi akadály, meglesz. Mikorra elkészült, egy Lantos nevű iparművész 12 ezer pengőre értékelte. Annyira meglódukt az ipar, hogy naplót kellett vezetni, kinek, mikorra, mit ígértem. Teljesen független maradtam.

Innen később leváltottak bennünket, hazahoztak Kassára. Hol volt a kinti jó élet? Kassáról szereltünk azután le 43 utolján.

Hazajöttem. Sokan érdeklődtek, hogy mondjam már meg, igaz-e, hogy a tanítók Oroszországban mezitláb járnak? Hogy ott az emberek milyenek?

Mondom nekik, hallgassanak ide, ne legyenek ilyen balgák, ne higgyenek el minden szármárságot az újságnak!

Beáruktak, mint orosz propagandistát. Beidéztek a bíróhoz. Mikor belépek, Fodor volt a bíró, mindenkit kizavart.

— Mondja csak el, maga jó orosz spion, mi is van abban a szép Oroszországban? Mit jár a maga pofája?

Mondom, semmit. Erre véletlenül úgy hasba talált rúgni, azt hittem, Péter mellett kötök ki. Már kinomban nem láttam semmit. Nekivágódtam az ajtónak, onnan vissza, utána finoman helyben hagyott. Végül aztán hazaengedett.

De átadtak a közigazgatási bíróságnak. Elmentem Királyhelmece ügyvédet fogadni. Mert nekem pofázni nem lehet. Dr. Janka Géza azt válaszolta nekem, aki ilyet mond, annak csak kötél jár!

Érdeklődtem, hogy kit kéne megfogadni? Ajánlottak egy Botka nevű ügyvédet, mondtam neki, hogy én védem magam, csak legyen valaki a hátam mögött. Tagadtam rendületlenül. Én is gyorsan állítottam két tanút. A jelenlegi sógoromat, akkor még kinek volt eszében, hogy valaha sógorom lesz. Terjék Jóska és szegény Pircsi volt az én tanúm, akik jártak az üzletben, mikor én magasztaltam Oroszországot. Na, persze volt ebben valami.

Fodor György és a testvére voltak a koronatanúk. Elgondolhatja azokat az éjszakákat. A megboldogult családom is meg én is tudtuk, hogy mi vár ránk.

Eljött a tárgyalás napja, megyek az ügyvédemért. A szolgabíró-hivatal volt abban az időben a közigazgatási bíróság is. Dr. Jakab Dezső volt a büntetőbíró. A két koronatanú állt az ajtóban.

Mondom az ügyvédemnek, doktor úr, hallgasson ide! Itt fognak elmenni a vád tanúi az ajtónál, legyen olyan kedves, annyit mondjon csak nekem, de ők is hallják, hogy kérem,

mindegy az, hogy máma mi van, de a hamis tanúzást most is büntetik. Leültetik néhány évre az illetőt, mint bármikor. Törvény az törvény.

Mikor az ajtóhoz közeledünk, azt mondja az ügyvédem: kérem, bármilyen világot élünk, a hamis tanúzást öt évig terjedő büntetéssel sújtják ma is. Akinek kedve van öt évet börtönben lehúzni, az csak hamis tanúzással foglalkozzon, mert bármilyen világot élünk, a törvény az most is törvény, és máskor is az lesz.

Vargáné állt az ajtónál, Fodor Gyuri mellette. Hallották az ügyvéd szavát.

Nem telt bele tíz perc, szólítanak. Mondja Jakab, ilyen és ilyen ügygel kapcsolatban, ön ezt és ezt mondta, ekkor és ekkor, itt és itt.

Mondom: ez a dolog aaptalan vád. Nekem két tanúm van, Terjék József és Pircsi István, ők igazolják, hogy ilyesmiről szó sem volt. Én tudom, azért csinálják, mert zsidó vagyok. Ezek a tanúk hamisan vallanak ellenem!

Beszólítják Varga Ferencné első koronatanút.

— Na, Varga Ferencné, mondja csak el, hogy is volt az, mikor Szilágyi Sándor a saját üzletében elkezdte égre-földre dicsérni Oroszországot!

— Kérem, én nem figyeltem, én nem hallottam semmit!

Hívatják Fodor Györgyöt.

— Kérem, én valahol bent ültem, de nem hallottam semmit!

Ej, mondom magamban, az öt év igen megijesztett benneteket!

Azt mondja a bíró, tekintettel arra, hogy itt ez a két tanúja volt, fölösleges az ön tanúit kihallgatni. Majd három nap múlva megkapja a sátoraljaújhelyi királyi törvényszék idézését.

Már akkor rettenetes állapotok uralkodtak a zsidókkal kapcsolatban. A megrázkódtatás, ami ért, már félig örültté tett.

Amikor Sátoraljaújhelyen olvasták fejemre a sok valótlanságot, fölvisitottam: Ezért kár volt idehozni. De van itt szemben egy fa, állítsanak alá! Itt nem az igazság a fontos, hanem az a bűnöm, hogy zsidó vagyok!

A vádat képviselő ügyész úr könnyen osztogatja a kötelet. Engem már nem ijesztenek meg ezzel. Vigyenek ki a fához, akasszanak föl, lőjenek agyon!

Rendreutasítottak.

Nem telt el egy fél óra, elengedtek.

Három hét múlva aztán deportáltak bennünket. Egy gyönyörű szép napon megjelentek itt a lakásomon értünk. Összecsomagoltunk. Fogalmunk sem volt a sorsunkról. A családomat már egyszer elvitték. Szekérre dobálták őket, Királyhelmece szállították.

Régóta számoltam mindennel. Megmondtam a megboldogult feleségemnek, hogy nincs nagy remény arra, hogy hazajöjjenek. Mindent úgy rendezzen, ahogy lehet. Kriminális helyzetben voltunk.

Szálltak a hírek. Kárpátalján folynak a deportálások. Valamilyen szigetre viszik a zsidókat. Aztán, hogy megölik őket.

Jöttek, csomagoltunk, aztán... Ez úgy 1944. április 20-a körül volt. Sátoraljaújhelyre a gettóba kerültünk a feleségemmel és a két gyerekkel. Apósomat, sógornőmet, szüleimet Kisvárdára deportálták. Emlékszem arra a szomorú május 1-re, amikor adták az éjjelizenét. Az egész környékről, Tokajból oda hordták a zsidókat.

Most pontosan nem tudom, mennyi időt töltöttünk ott, csak egy szép napon jönnek, hogy szedni a sátorfát...

Kihajtottak bennünket a nyílt pályára, udvariasan, puskatussal segítettek hetvenünket egy marhavagonba.

Velem volt a két gyermekem. A kislányom négy, a fiam ötéves volt ekkor. A két gyerek egész éjjel a karjaim között, hogy meg ne rúgják őket. Megérkeztünk Kassára, néztünk ki a rácson. A mieink kiabálják, hogy halott van a kocsiiban. Visszaválaszoltak: egyék meg!

Kassától álltam az ablakban, mondom, istenem, milyen szép volna itt turistaként a he-

gyekben sétálni. Enni, inni nem adtak. Betettek egy hordót, abba kellett elvégezni minden dolgunkat.

Egyszer csak mondják, hogy átléptük a lengyel határt. Hamarosan megérkeztünk Auschwitzba, illetve Birkenaubába. Lejöttünk a vagonból, a német katonák mindjárt bemutatkoztak. Egy öreg néni nem tudott lépni, úgy fejbe vágta gumibottal, hogy ott rögtön meg is halt. Mentünk egy sorban, én, feleségem, gyerekeim. Két út vezetett a lágerbe. Egyik a krematóriumba. Ott elválasztottak a családomtól. Akkor még nem tudtuk a járást. Egyedül mentem tovább. Három napja már vizet sem ittunk. A pocsolján sárga békanyál úszkált, szürcsöltük azt a poshadt vizet.

Kis idő múlva jön az egyik lengyel, mondja, figyelitek, hogy lángol? A mieinket már rég elégették, a tieitek most égnék. Lengyel zsidó fogoly volt. Régen bent vergődött már a lágerben.

Birkenauban fabarakkok voltak, annak a közepén sár, mocsok, piszok, két oldalt háromfiókos priccsek. Volt közülünk, aki rögtön megőrült a látványtól, a rettentő büztől. Láttuk a füstöt, éreztük a büdös, égett hús szagát. Beraktak bennünket a barakkokba, azt mondták: enni nem kaptok, nem számoltunk arra, hogy jöttök, majd esztek holnap. Reggel átvittek egy másik barakkba, ott megint nem ettünk, mert nem számoltak azzal, hogy jövünk, este ugyanez ismétlődik.

Reggel sorakozó. Hirdetik, hogy érettségizettek, ügyvédek, orvosok, felsőbb iskolát végzettek, ilyenek, olyanok lépjenek ki! Szerintük ügyvéd zsidóban nincs, orvos se, érettségizett se. Voltunk ott vagy heten földiek, mondom nekik, ide hallgassatok, itt munkára kell jelentkezni. A hétből én, mint paraszt-iparos, egyedül voltam, aki nem volt végzett ember. Mondom: jelentkezünk!

Kiléptünk. Odajön az egyik germán, kérdezi a mérnöktől, hány iskolád van? Azt mondja erre, négy elemi. Valamennyi mindnyájunknak volt. Egyik négyet, másik harmat, harmadik ötöt vallott be. Heten adtuk össze az egyetemi végzettséget.

— Nem baj — azt mondja a germán —, ahogy dolgoztok, úgy éltek.

Abban a pillanatban felírták a számainkat. Mert ez volt az első, amit belénk vertek. Itt megszűntél ember lenni, itt most már egy szám vagy. Öt napig szedték a népet. Összegyűltünk vagy ötszázan. Egyik nap, délután két óra körül lehetett, ömlött az eső, egy szál vászonruhában sorba állítottak, irány Auschwitz. Ez körülbelül öt kilométerre lehetett ide. Szakadt az eső. Farkaskutyákkal körülvéve. Hideg volt. Fabarakkok, kőbarakkok. Két-három ember egy-egy ágyon. Kaptunk egy pokrócot. Egyszer csak jönnek, szedik az embereket a bányába. Nyolc teherkocsi indult el velünk. Két óra hosszat mehettünk, akkor értünk Auschwitzból Gleiwitzbe. Kezdetleges láger. Egyesével oszlopba álltunk, adogattuk a téglát. A pokol kínja ahhoz képest paradicsom. Egy szál vászonruha rajtunk. A kezünk elfagyott, ölben hordtuk a téglát.

Nagyon jó ellátásunk volt. A levesben akkora darab penészes kenyerek úszkáltak, mint az öklöm. Megettük. Cigaretta nem volt. Borzasztóan kívántam. Fogtam magam, bementem a vizeldébe és szedtem a csikket. Amire rávizeltek. Kibontogattam, szárítottam. Csavartuk cigarettának. A barakkok között is szedtem a cigarettavéget. Egyszer nagy szerencse ért. Valami tisztnek a szobájából kiöntöttek egy csomó csikket. Életem legboldogabb perce. Beraktam az ingembe.

Gleiwitzben beosztottak a vagonjavítókhöz. Egy lengyel civil mesterhez kerültem.

Kérdi, hogy mi vagyok? Mondom, lakatos. Előttünk a sinen összecsuklott vagonok.

— Akkor rendben. Szedjétek szét, vegyétek magad mellé lakatosokat!

Mondom a fiúknak, na, lakatosok, kilépni! Hát mind a hat társam elém állt. Azt sem tudták mi fán terem a lakatosság, de mind jelentkezett.

— Fogd a kulcsokat, be a kocsi alá, csavard lefelé a merevítő vinkliket, szedd a puffereket.

— Mi az a puffer? — kérdik.

— Az ütköző, örült spanyolok.

Mondom nekik, ide figyeljeteK, látom, ti úgy vagytok lakatosok, ahogy én bölcs rabbi. Ha élni akarunk, szót kell, hogy értsünk! Csak azt nézzétek, én mit csinállok!

Másnap reggel odajön a lengyel, azt mondja, én látom, hogy csak te vagy a lakatos. Új le, gyújts rá, én addig vigyázok, míg elszivod a cigarettát. Két napig csináljuk, megjelenik az óbermeister. Messziről lesett bennünket. Másnap kiabálják a számomat. Szaladok, jelentkezem a óbermeisternél. Velem szembe jön a lengyel, mondja, téged innen visznek.

— Dolgozok, mint az állat! Ne hagyj!

— Nem én parancsolok.

Harmadnap megjelenik a halálmadár, mert később az óbermeistert így hívtuk, kiabálja a számomat.

Na, megyek, elvisz ötven méterre egy szőke német cvikkeres pofához. Mondja neki, hogy hozott egy lakatost, kéri a jelentést róla, hogy dolgozik.

Körülnézek. Légfékosztály. Mutatják, mit kell csinálnom. Finoman levenni a tetőt, a bőrt kicserélni, visszacsavarozni, nyomatásra előkészíteni. Hozáfogtam. Hogy milyen állapotban? Mint mikor az ember elveszít mindenkit. Tudtam, mind hulla.

Hozáfogok dolgozni, egyszer odajön az új civil mester. Azt mondja: Alexandr, ne siess, hoztam jó szerszámot, és van a fiókod alján egy üveg édes kávé, kenyér, guggolj le, edd meg. De meg ne lássák, mert akkor énrám is rám adják azt a ruhát, ami rajtad van. Leguggoltam, tényleg ott egy félliteres üveg kávé, megittam. Így ment egy ideig. Egyszer jön a halálmadár. Már akkor nem kellett neki semmi szám, a mestert hívta, beszélt vele.

Jön a német mesterem, mondja: téged innen visznek! Hozáfogtam sírni kínomban. Bekerültem egy hatalmas üvegfalú terembe. Fogoly mérnökök fizikai munkában trógeroltak itt. Orosz ventileket javítottak. Ez borzasztóan bonyolult szerkezet. Olyan, mint egy ötliteres fazék, de belül hetven érintkezője van, hogy minden kocsfi fékpofáját egyszerre berántsa. Ezredmilliméternyi pontossággal kellett becsiszolni, hogy el ne eressze a levegőt.

Nem foglalkoztam én a vestingfékekkel soha, csak annyit tudtam, hogy olyan is van a világ vasútjainak használatában. Ide azért hozhattak, mert bizonyosan nagyon kell a németeknek az értő ember, s rólam elhitték, hogy ebben is mester vagyok. Fogalmam se volt hozzá. Lestem a manusokat, akik már ott gürcöltek a munkapadok mellett, hogy mit is csinálnak. Némelyik két napot is elbütykörészett egy-egy fazékon, amikor vitték nyomáspróbára a féket, ereszette az hetven lyukából tizenkettőt át a levegőt.

A kezembe nyomnak nekem is három ilyen bezzentyút, szétszedem, szaglászom, a normát még akkor nem verték ránk, kitanulmányoztam, mi lehet a titka. Ugye ott ödönghetett az ember munkapadtól munkapadig, hogy apikáim, mondjátok, mit kell ezzel az okos jószággal csinálnom. Börtönfegyelem. Mindenütt a hátratett kezű, rezdületlen, bádogos képű örök, ká-pók. Egy sánta civil német mester körülöttünk. Az jött, lökött egyet-egyet rajtam, ha elakadtam. Kivette a szerszámot is a kezemből, úgy mutatta. Érdeke volt, hogy menjen a javítás. Az első darabbal, amikor kész voltam, vittük nyomáspróbára. Véletlenül olyan jól szuperált, hogy a németek azt hitték, örök életemben ventilekkel foglalkoztam, talán még a feltalálójuk is én vagyok. A sánta német annyira becsült, hogy ő is elkezdett a fiókomba lopogatni ezt-azt. Margarinos kenyeret, cigit, teát. Itt is titokban ehettem, falhattam, mint az állat. Örökké dübörgött a majré, mindig éhesek voltunk. Fekve ettem, bebújva valami vagon alá.

Nagy lett a sánta előtt az ázsíóm, mert naponta három ventilt is használhatóvá tettem. Néha mondták a fogolytársak, hogy hová sietek, én akarom a birodalmat győzelemre segíteni? Mondom, élni akarok, s ilyen viszonyok között tán csak az marad meg, aki értékesnek mutatja magát. Vagy az sem. Mit tudom én, hittem a mindenható munkában. Beletemetkeztem. Hogy jól működjön a hetven lyukra dolgozó ventil. Az érdekelt. Ha belegondoltam volna a sorsomba, fél óra alatt kinyúlok.

A vasfazék csiszolását úgy kistudíroztam, maradt időm ezt-azt fuserálni. Történyhüvelyből gyújtókat. A gyufa nagy úrnak számított. A csiholó gyújtók járták. Csináltam gyűrűket.

Rézből. Közkatonák úgy üzengettek értem bádigos képű öreinktől, mintha én lennék a gyújtó-, gyűrűgyáros. Akármilyen finoman becsiszoltam én a szelepeket, ha lesek a lábamról, ezek engem fölszámolnak! Élni akartam, mint minden élő. Nem voltam még harmincöt éves.

Minden hónapban szelektálták a foglyokat. Tudtuk, akit kilöknek a sorból, azt viszik a krematóriumba. Ilyenkor ordítózás, siránkozás, jajgatás. A szelektálások borzasztóak voltak. Állandó vizit. Zsebvizit. Kanállal enni nem volt szabad, csak egy kis fadarabbal. Ha kanalat találtak valakinél, az az ötös blokk parancsnokától kapott akkora pofont, hogy az egész sor eldőlt, mint a dominó.

Remény? Jöttek a hírek, hogy nyomulnak előre az oroszok. Egyszer szól a sánta német mester: Alex, 11 óraker gong. Úgy is volt. Verik a gongot. Sorakozó, sorakozó. Csúnya idő volt, majd megfagytunk, elindítottak bennünket Breszlau irányába. Emberek húzták a szekereket, de olyan száz méter nem volt, hogy ne lőttek volna agyon valakit.

Beértünk egy borzasztó nagy lágerbe. Én még életemben sosem hagytam el magam. De most olyan voltam, mint a hülye. Bementem a gyengélkedőszobába, felmásztam egy ágyra, aludtam. Világos reggel kinézek, mennek az emberek csapatostól. Látom a kápóknak meg oldalt, kezében kis bőröndje. Föltűnt. Ez még idáig nem vitte a bőröndjét. Itt valami megváltozott. Kérdezem Goldmanntól, mi van itt? Azt mondja, nem tudjuk, de özőnlenek a kapun kifelé! Kilesek, az őrtornyok üresek, a németek elmentek. Fellélegzett a társaság, nekiugrottunk a raktáraknak. Neki a krumplinak. Én is egész lavórral megfőztem magamnak. Életem legünnepibb ennivalója. Volt, aki berontott a raktárba, jóllakott, meg is halt ott helyben. Ott halt meg az ennivaló mellett.

Egy hónap múlva hazaértem. Hogy milyen körülmények között utaztam, arról nem jó beszélni se.

Itthon volt egy nádfedeles viskóm, az ablakok beszögezve. Benne lakott egy barna bőrű ember. Nem cigány. Mondom neki, maga hogy kerül ide? Most már legyen szíves gondoskodjon más helyről, én itt éltem valamikor a családommal.

Egyetlen ingem volt. Nappal rajtam, éjjel meztelen aludtam. A ruháimat is széthurcolták. Rendbevágtam a boltot, helyreállítottam a mérlegeket. Minden reggel 3 óraker én már indultam Királyhelmece, megvásároltam a 40—50 kg árut, eladtam. A családomból senki nem jött vissza. Rögtön bekapcsolódtam az életbe. Voltam párttitkár is 1949-ig, akkor kizártak.

1947-ben újránősültem. Megszülettek a gyerekeim. Lassan visszakapogattam a családomat.